

Sufficiency Economy – Community Management: A Case Study of Kham Pla Lai Village, Tambol Ban Dong, Amphur Ubonrat, Khon Kaen Province

Phaisal Naowavathong¹ and Tawadchai Suppadit²

¹Master's Degree Holder, School of Social and Environmental Development,
National Institute of Development Administration

²Associate Professor, School of Social and Environmental Development,
National Institute of Development Administration

Abstract

The purpose of this qualitative study was to identify methods, factors, and solutions to the problems and obstacles to sustainability of Sufficiency Economy at Kham Pla Lai Village, Tambol Ban Dong, Amphur Ubonrat, Khon Kaen Province. Documentary research was conducted and in – depth interview of 5 community leaders i.e. ex-village headman, village headman, housewife group chairman, village committee and guru, were used to collect the data.

The result of the study was that previously, the villagers in Kham Pla Lai Village were faced with poverty and poor weather condition. They could earn their income once a year from rice farming and tapioca planting. The villagers were engaged in traditional agriculture i.e., growing mono crops, which caused problem such deteriorated soil, low productivity and low income. To solve the problem, the community leaders got together and finally decided to apply the philosophy of Sufficiency Economy in the community. Finally, their efforts made Kham Pla Lai Village vigorous community and sustainable.

การจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาหมู่บ้านคำปลาหลาย ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น

ไพศาล เนาวะวาทอง¹ และ ธวัชชัย สุขศิษฐ์²

¹ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (การจัดการสิ่งแวดล้อม) คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

² รองศาสตราจารย์ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง การจัดการ ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา: หมู่บ้านคำปลา หลาย ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ เพื่อศึกษาแนวทาง ปัจจัย รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลให้การจัดการ ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ของหมู่บ้านคำปลาหลายประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน โดยทำการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (In – depth Interview) ผู้นำของหมู่บ้าน จำนวน 5 คน ได้แก่ อดีตผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มแม่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และประชาชนชาวบ้าน รวมทั้งลงสำรวจพื้นที่และ ศึกษาจากเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ใช้วิธีการบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา พบว่า จากปัญหาในอดีตที่ชุมชนได้รับผลกระทบและประสบปัญหาความยากจน รวมทั้งสภาพดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวย เนื่องจากภูมิประเทศเป็นภูเขา ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกและทำการเกษตรเป็นดินภูเขา ชาวบ้านจึงทำไร่ ทำนา และทำการเกษตรแบบดั้งเดิม คือ ปลูกพืชเชิงเดี่ยว มีรายได้ครั้งเดียวใน 1 ปี จากการทำนาและปลูกมันสำปะหลังป้อนเป็นวัตถุดิบ เข้าสู่โรงงาน แต่ผลผลิตที่ได้ไม่สูงมากนักและราคามักตกต่ำ จึงก่อให้เกิดปัญหาความยากจน เป็นหนี้สิน และเกิดผลเสียต่อ คุณภาพของ ดิน จากสาเหตุดังกล่าวทำให้ผู้นำชุมชนเกิดความคิดในการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาความเป็นอยู่ เพื่อให้คนในชุมชน ได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และเริ่มมีการพัฒนาเป็นลำดับขึ้น มาเรื่อย ๆ โดยยึดตามแนวทางปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผลจากการดำเนินตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้ทำให้ปัจจุบันชุมชนบ้านคำปลาหลายกลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืน

1. บทนำ

ในภาวะปัจจุบันที่กระแสการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อม วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ ตลอดจนสิ่งที่ดำรงมา ขาดการเชื่อมร้อยต่อกัน เป็นวิกฤตการณ์ที่ชุมชนส่วนใหญ่ กำลังเผชิญอยู่ หลายชุมชนถึงกับล่มสลายลงเพราะถูกการพัฒนาในรูปแบบใหม่ทำลายรากฐานดั้งเดิมจนหมดสิ้นไป ขณะที่บางชุมชนยังยืนหยัดอยู่ได้เพราะมีหลักยึดเหนี่ยวที่มั่นคงหาที่ สถาบันทางศาสนาที่เป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทั้งนี้ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีหลักพิจารณาสำคัญอยู่ ประการคือ

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลก ในเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยรอบอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยวิกฤติ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน คือ ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึงการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ และเงื่อนไขคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร และใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยี

จะเห็นได้ว่า วิถีชีวิตที่ดำเนินอยู่อย่างพอเพียง พึ่งพากันและกัน เอื้ออาทรต่อกัน รวมทั้งการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อม การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี สร้างการเรียนรู้ให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง ก็จะทำให้ชุมชนสุขสงบร่มเย็น ในขณะที่สังคมเมือง มีแต่ความ วุ่นวาย ดังนั้น จึงเป็นที่มาของการศึกษาเพื่อที่จะเรียนรู้ว่า ชุมชนหมู่บ้านคำปลาหลาย ตำบลบ้านคง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น เขาทำได้อย่างไร คิดได้อย่างไร

2. วัตถุประสงค์การศึกษา

เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการ ชุมชน ปัจจัยที่ทำให้การจัดการ ชุมชนประสบความสำเร็จ และปัญหาและอุปสรรคของการจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ของหมู่บ้านคำปลาหลาย ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น

3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทราบถึงแนวทาง ปัจจัย และปัญหาและอุปสรรคในการจัดการ ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ของหมู่บ้านคำปลาหลาย ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ที่ประสบผลสำเร็จ เพื่อนำผลที่ได้จากการศึกษามาเป็นต้นแบบในการจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงให้กับชุมชนหรือหมู่บ้านอื่น ๆ ต่อไป

4. ขอบเขตการศึกษา

เป็นการศึกษาแนวทาง ปัจจัย ปัญหาและอุปสรรค ของการจัดการ ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ของหมู่บ้านคำปลาหลาย ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ผู้นำชุมชนที่อาศัยอยู่ใน หมู่บ้านคำปลา หลาย จำนวน 5 คน ได้แก่ อดีตผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มแม่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และปราชญ์ชาวบ้าน การศึกษาครั้งนี้ใช้ระยะเวลา รวมทั้งสิ้น 5 เดือน เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2551

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

5.1 การจัดการชุมชน หมายถึง การสร้างวิทยาการ กระบวนการ และการปฏิบัติการให้กับหมู่บ้านหรือชุมชนได้มีความรู้ความเข้าใจในการจัดการชุมชนของตนเอง โดยใช้แผนชุมชนที่มีประสิทธิภาพเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ตามกระบวนการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

5.2 ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง ชุมชนที่มีการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำรงชีวิตของชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนโดยสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับที่สามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic Minimum Need) เป็นอย่างต่ำ ส่วนวิธีการ คือ การใช้หลักทางสายกลางในแง่ความสัมพันธ์กับมนุษย์โดยจะต้องไม่ละโมภเภาเปรียบผู้อื่น และในแง่ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ก็จะต้องดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ไม่ก่อให้เกิดความสิ้นเปลือง เสื่อมโทรม เสียหายเกิดมลพิษ

5.3 เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง (Self Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่สร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและผู้อื่น ซึ่งต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน มีความพอกินพอใช้ พึ่งพาตนเองได้ และสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศได้

5.4 หมู่บ้านคำปลาหลาย หมายถึง หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 61 ครัวเรือน จำนวนสมาชิก 275 คน เป็นเพศชาย 140 คน และเพศหญิง 135 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2551) (มูลนิธิพัฒนาไทย, 2551)

6. วิธีการศึกษา

เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (In – depth Interview) จากผู้นำชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการบริหารจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านคำปลาหลายตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่นรวมทั้งศึกษาจากการสำรวจพื้นที่เอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7. การเก็บรวบรวมข้อมูล

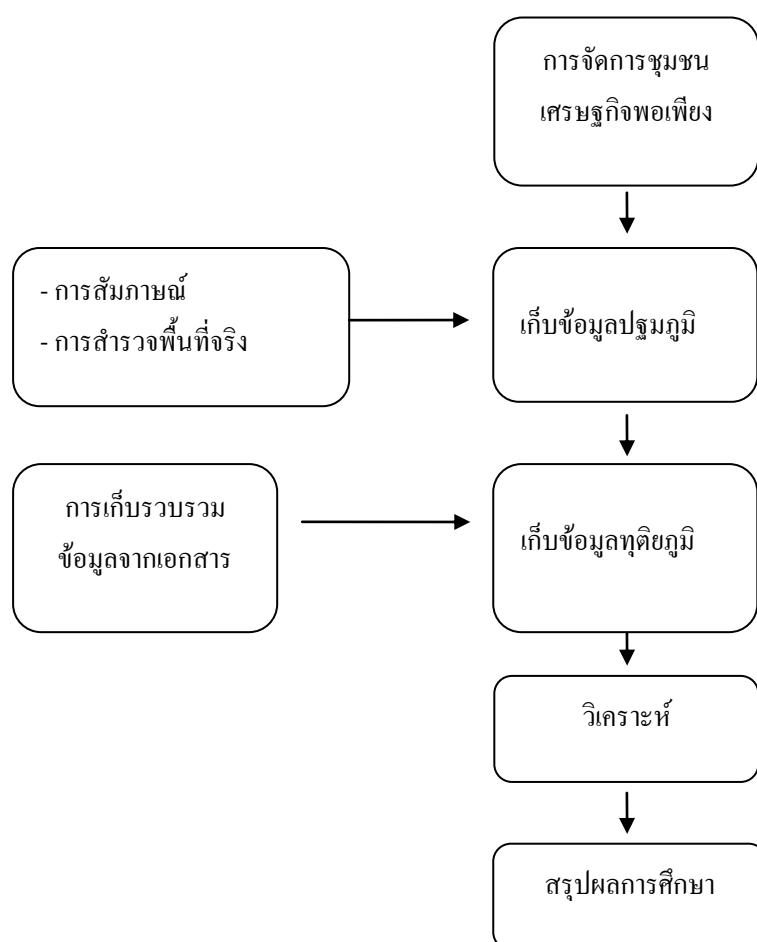
การเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่ การสำรวจบริเวณสถานที่ดำเนินการจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ของหมู่บ้านคำปลาหลาย และการสัมภาษณ์ อดีตผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มแม่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยตรงกับการบริหารจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ของหมู่บ้านคำปลาหลาย ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูล จากห้องสมุด สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และจากเอกสาร วารสาร หนังสือ อินเทอร์เน็ต รวมทั้งสารนิพนธ์และวิทยานิพนธ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

8. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านคำปลาหลาย โดยตรง รายละเอียดของเครื่องมือ ประกอบด้วย คำถามการสัมภาษณ์ โดย มีประเด็นการสัมภาษณ์ คือ 1) ข้อมูลส่วนบุคคล 2) ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทาง ด้านการจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านคำปลาหลายเปรียบเทียบกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3) ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้การจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านคำปลาหลายประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน 4) ปัญหาและอุปสรรคของการจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของ หมู่บ้านคำปลาหลาย และ 5) ข้อเสนอแนะและข้อเสนอแนะอื่น ๆ

9. การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิและแหล่งปฐมภูมิที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์โดยอิงตามทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง แล้วนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบของการวิเคราะห์เชิงพรรณนา เพื่อนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการสำรวจพื้นที่ดำเนินการจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านคำปลาหลาย และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ของหมู่บ้านคำปลาหลาย โดยตรง ในการศึกษาครั้งนี้สามารถสรุปขั้นตอนของการศึกษาได้เป็นแผนภูมิ ดังนี้

10. ทบทวนวรรณกรรม

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2540: 50) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง วัฒนธรรม เป็นศีลธรรมที่เน้นความไม่ละโมภของมนุษย์ แต่ละคนอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาธรรมชาติ และเป้าหมายหลักของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความมั่นคงในปัจจัย 4 ความยั่งยืนของระบบนิเวศและวิถีชีวิต

ประเวศ วะสี (2542: 4 – 7) กล่าวถึง เศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเองว่า การพึ่งตนเองได้ คือ ความเข้มแข็ง ดังนั้น จึงมีความจำเป็นต้องสร้างความเข้มแข็งจากฐานล่าง กล่าวคือ เป็นเศรษฐกิจวัฒนธรรม เพราะจุดแข็งที่สุด

ของเรา คือ วัฒนธรรมไทย โดยที่วัฒนธรรม หมายถึง วิถีทางการดำรงชีวิตทั้งหมด จึงรวมความเชื่อ ระบุคุณค่า อาชีพ การกิน การอยู่ การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ และวิถีแก้ไขปัญหา การดำรงรักษาคุณภาพ หรือการแพทย์พื้นบ้าน การสร้างความเข้มแข็งจำเป็นต้องมีเศรษฐกิจบูรณาการหรือเป็นองค์รวม คือ เป็น เศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเองและความเข้มแข็ง มีความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมืองพร้อมกันไปในตัว เศรษฐกิจแบบนี้จะทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นมา ครอบครวรอบอุ่ม ชุมชนเข้มแข็ง มีการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมพร้อม ๆ กับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและการพัฒนาจิตใจ เศรษฐกิจพอเพียง จึงหมายถึง ความพอเพียงอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน คือ 1) พอเพียงสำหรับทุกคน ทุก ครอบครั้ว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน 2) จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรต่อคนอื่นได้ โดยคนที่ไม่ พอเพียงจะรักคนอื่นไม่เป็น และทำลายมาก 3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม จะทำให้ ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน 4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่ เข้มแข็ง จึงจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม 5) ปัญหาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ และปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง 6) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมที่ พอเพียง วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้น เศรษฐกิจ พอเพียงจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานวัฒนธรรมจึงจะมั่นคง และ 7) มีความมั่นคงพอเพียง จึงจะทำให้ สุขภาพจิตดี เมื่อทุกอย่างพอเพียงเกิดความสมดุล (Equilibrium) ความสมดุล คือ ความเป็นปกติและยั่งยืน ซึ่งเรา อาจกล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงในชื่ออื่น ๆ เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจสมดุล เศรษฐกิจบูรณาการ เศรษฐกิจ ศิลธรรม และนี่แหละคือเศรษฐกิจทางสายกลาง หรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปทา เพราะเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้า ด้วยกันทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม

สุเมธ ดันติเวชกุล (2544: 6) กล่าวไว้ใน การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ว่า เศรษฐกิจพอเพียงในระดับปัจเจกบุคคล หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างประมาณตนตามอัตภาพ และยึดหลักการพึ่งพาตนเองใน 5 ด้าน ได้แก่ จิตใจ สังคม เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติ และเศรษฐกิจ ส่วน ระดับสังคมเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นไม่ได้หมายถึงรายได้แต่เพียงมิติเดียว หากแต่ยังหมายถึงประโยชน์ในมิติอื่น ๆ ด้วย

สุเมธ ดันติเวชกุล (2544: 284 – 291) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอมี พอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้มีอาชีพและ ฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไป ตามลำดับต่อไป โดยสรุป คือ การหันกลับมายึดทางสายกลางในการดำรงชีวิตโดยใช้หลักการพึ่งตนเอง ได้แก่ พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อมต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้น จึง ควรที่จะสร้างพลังผลักดันให้มีภาวะจิตใจอีกหมื่นต่อชีวิตด้วยความสุจริต แม้อาจจะไม่ประสบความสำเร็จบ้างก็ ตาม ไม่ควรท้อแท้ ให้พยายามต่อไป ประกอบด้วย 1) พึ่งตนเองทางสังคม ควรเสริมสร้างให้แต่ละชุมชนใน

ท้องถิ่นได้ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดและเผยแพร่ให้ได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน 2) พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ คือ การส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพของผู้คนในท้องถิ่น เสาะแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างดียิ่ง สิ่งดี คือ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีมากมายในประเทศ 3) พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี ควรส่งเสริมให้มีการศึกษา ทดลอง ทดสอบเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสังคมไทย และสิ่งสำคัญสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม และ 4) พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงินก็ยังมิขำว ปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถิ่นของตนเองเพื่อการยังชีพ และสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปได้

สุนทร กุลวัฒนวรพงศ์ (2544 : 55 – 57) กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียงหรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อาจมองได้ใน 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ 1) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ และ 2) เศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคล คือ ความสามารถในการดำรงอยู่อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัตภาพ ที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พัวพันการอยู่กับสิ่งใด

ประยงค์ ธรรมรงค์ (2546 : 13) กล่าวไว้ในชุดความรู้เพื่อชุมชนว่า การเดินตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพึ่งตนเอง ซึ่งหมายถึง การทำให้เกิดความพอเพียงระดับครอบครัว แล้วพยายามขยายมาสู่ระดับชุมชน โดยเราต้องหันกลับมาดูทรัพยากรหรือทุนทางสังคมที่มีอยู่ในบ้านหรือในชุมชนของเราเองก่อนว่าเรามีจุดเด่นหรือจุดด้อยอะไรบ้างที่ยังไม่ได้พัฒนาหรือพอที่จะพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นไปได้อีก

กล่าวโดยสรุป เศรษฐกิจพอเพียง คือ การหันกลับมายึดทางสายกลางในการดำรงชีวิตตามหลักการพึ่งตนเอง โดยยึดหลักสำคัญ 5 ประการ คือ 1) ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งตนเอง ต้องมีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประนีประนอมเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง 2) ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแกร่งเป็นอิสระ 3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมให้มีการนำศักยภาพของผู้คนในท้องถิ่น สามารถเสาะแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์และจัดการอย่างฉลาดสูงสุด พร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่า โดยยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืนซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างดียิ่ง สิ่งที่ดี คือ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีมากมายในประเทศ 4) ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านและเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการตามสภาพแวดล้อม และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของเราเอง และ 5) ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมมักมุ่งที่การเพิ่มรายได้ และไม่มีการมุ่งที่การลดรายจ่ายในภาวะที่เศรษฐกิจวิกฤติ จึงต้องปรับทิศทางการพัฒนาใหม่ คือ ต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญ โดยยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้

11. ผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่อง การจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา: หมู่บ้านคำปลาหลาย ตำบลบ้านดง อำเภอบุรณรัมย์ จังหวัดขอนแก่น พบว่า ในอดีตชุมชนได้รับผลกระทบและประสบปัญหาความยากจนรวมทั้งสภาพดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวย เนื่องจากภูมิประเทศเป็นภูเขา ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกและทำการเกษตรเป็นดินภูเขา ชาวบ้านจึงทำไร่ ทำนา และทำการเกษตรแบบดั้งเดิม คือ ปลูกพืชเชิงเดี่ยว มีรายได้ครั้งเดียวใน 1 ปี จากการทำนาและปลูกมันสำปะหลัง เพื่อป้อนเป็นวัตถุดิบสู่โรงงาน ได้ผลผลิตค่อนข้างน้อยและราคา มักตกต่ำก่อให้เกิดปัญหาความยากจน เป็นหนี้สิน และเกิดผลเสียต่อคุณภาพของดิน จากผลดังกล่าวทำให้ผู้นำชุมชนเกิดความคิดในการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาความเป็นอยู่ เพื่อให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น คนในชุมชนเริ่มพัฒนาเป็นขั้นตอนมาเรื่อย ๆ ตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามลำดับ ซึ่งผลจากการดำเนินการตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ชุมชนกลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืน ดังนี้

1. การมีแหล่งอาหารในชุมชนเป็นของตนเอง
2. การมีแหล่งธรรมชาติ ดันไม้ และป่าไม้ มากขึ้น
3. เกิดความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ
4. สังคมดีขึ้น เนื่องจากปัญหาทางด้านหนี้สินและยาเสพติดหมดไป
5. ไม่ต้องโยกย้ายแรงงานไปทำงานต่างถิ่นอีกต่อไป เนื่องจากมีกิน มีใช้ หรือได้กลับมาอยู่ถิ่นเดิมของตนเอง
6. ลูกหลานรู้จักคำว่า “พึ่งตนเอง” รวมถึงคนในชุมชนมีความรัก ความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้เห็นว่า ชุมชนบ้านคำปลาหลายมีศักยภาพและ มีจุดเด่น เพราะผู้นำชุมชนขยัน ซื่อสัตย์ และมีวิสัยทัศน์ ในการแก้ไขปัญหา และที่สำคัญ คือ สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคี ช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อีกทั้งกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนก็เป็สิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดพลังชุมชน ในการแก้ไขปัญหา ทำให้ชาวบ้านมีงานทำตลอดทั้งปี ลดปัญหาการว่างงาน และการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้าไปทำงานในกรุงเทพมหานคร และในตัวเมือง ผลของความสำเร็จโดยสรุปเกิดจาก 3 ปัจจัย สำคัญ คือ

- 1) ผู้นำชุมชนมีความรู้ความสามารถ เป็นแกนหลักในการทำกิจกรรมต่าง ๆ และมีความสามารถในการหล่อหลอมจิตใจของลูกบ้านให้เป็นหนึ่งเดียว รวมทั้งเป็นผู้นำทางธรรมชาติ สามารถคิด ทำ และแก้ไขปัญหาได้
- 2) สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคี ช่วยเหลือและเกื้อกูลกัน มีความขยันหมั่นเพียร ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนมีความมั่นคง ยืนหยัดอยู่ได้ รวมทั้งสามารถพัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป
- 3) กระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับปัญหา เช่น การจัดการอบรม ประชุม และดูงาน เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับปัญหาและวิธีการแก้ปัญหา รวมถึงปัจจัยด้านอื่นที่มีผลต่อชุมชน

จากปัจจัยดังกล่าวถือเป็นกลยุทธ์ที่สามารถเสริมสร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็งที่จะก้าวไปพร้อมเทคโนโลยีที่มีการพัฒนามาก ยิ่งขึ้น และรู้จักนำเอาประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ให้

เหมาะสม ช่วยในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างลงตัว การหันกลับมาใช้ชีวิตแบบวิถีชีวิตชนบทไทย ในขณะที่โลกกำลังเปลี่ยนแปลง มีเทคโนโลยีที่ทันสมัย แต่ขาดความมีชีวิตชีวาในการที่จะได้สัมผัส และรับรู้ในธรรมชาติ ดังนั้น “สูงสุดคืนสู่สามัญ” อาจเป็นคำตอบหนึ่ง หากคนเราไม่รู้จักคำว่า “พอ” และไม่พอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ การไขว่คว้าหาสิ่งที่อยากได้ก็จะเริ่มขึ้นและผลที่ตามมาคือ วิถีชีวิตและกระแสนิยมวัฒนธรรมในสังคมแบบสมัยใหม่ที่ได้ส่งผลเสียและ ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชน การทำการเกษตรผสมผสานต้องมองแบบย้อนอดีต แต่เดิมแม้ว่าคนไทยไม่ได้มีทรัพย์สินเงินทองมากมาย แต่ก็มิได้ก่อให้เกิดปัญหาความยากจน เนื่องจากทำมาหากินในรูปแบบพอเพียง มีการแลกเปลี่ยนเพื่อให้มีอยู่มีกินอย่างมีความสุข ซึ่งถ้าหากเปรียบเทียบกับสังคมในยุคปัจจุบันที่มีแต่การแข่งขันและเน้นการจับจ่ายใช้สอยเพื่อแลกกับความสุขและความสะดวกสบายเฉพาะหน้า มีการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง เมื่อเกิดภาวะวิกฤตก็จะไม่สามารถใช้ชีวิตแบบพึ่งพาตนเองได้อีกต่อไป

12. อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษา พบว่า การที่ นายถาวร สรรสมบัติ อดีตผู้ใหญ่บ้านคำปลาหลาย ได้เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านการเกษตรชักชวนชาวบ้านให้หันกลับมาทำเกษตรอินทรีย์โดยใช้ปุ๋ยคอกและสารหมักชีวภาพเพื่อลดรายจ่าย ทำบัญชีรายรับ – รายจ่ายในครัวเรือน เพื่อหาทางลดรายจ่าย ลดสิ่งฟุ่มเฟือย ออมเงิน ปลูกไม้ผลไว้กินที่เหลือนำไปแบ่งปันและขายเพื่อเพิ่มรายได้และรวมพลังสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพราะความห่างไกลตลาด การคมนาคมไม่สะดวกความต้องการด้านสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นชาวบ้านจึงร่วมกันจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาดขึ้น เพื่อเป็นสถานที่จำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคให้แก่สมาชิกในราคาประหยัดและเป็นธรรม พร้อมทั้งเฉลี่ยผลกำไรคืนให้แก่สมาชิก โดยยึดหลักคุณธรรม 5 ประการ สำคัญความสำเร็จ คือ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความรับผิดชอบ ความเห็นใจกัน และความไว้วางใจกัน จึงทำให้การจัดการชุมชนบ้านคำปลาหลายประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนจนถึงปัจจุบัน

ทั้งนี้ จากการที่ได้ไปสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนของหมู่บ้านคำปลาหลาย จึงได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์และสรุปเป็นประเด็นโดยแบ่งเป็นจุดแข็งและจุดอ่อนของการจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านคำปลาหลายได้ ดังนี้

12.1 จุดแข็งของการจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านคำปลาหลาย

12.1.1 การมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง

12.1.2 ความพร้อมของชาวบ้านที่มีที่ดินเป็นของตนเอง และที่ดินไม่มีการติดภาระจำนำหรือจำนองใด ๆ โดยชาวบ้านจะมีที่ดินขั้นต่ำตั้งแต่ 15 ไร่ขึ้นไป

12.1.3 ชาวบ้านในชุมชนมีความตั้งใจจริงที่จะพัฒนาหมู่บ้านคำปลาหลายอย่างแน่วแน่ โดยยึดแนวทางตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

12.1.4 ชาวบ้านมีความรู้และเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถ่องแท้

12.1.5 มีผู้นำชุมชน 2 ลักษณะ คือ ผู้นำตามธรรมชาติ และผู้นำที่เป็นทางการ คือ ได้รับการแต่งตั้ง ซึ่งผู้นำทั้ง 2 ลักษณะสามารถทำงานสอดคล้องประสานกันได้อย่างลงตัว จึงเกิดการร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

12.1.6 มีการส่งเสริมการเรียนรู้ของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การเดินทางไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ เป็นต้น

12.2 จุดอ่อนของการจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านคำปลาหลาย

12.2.1 หน่วยงานราชการไม่ได้ให้ความสำคัญในการจัดสรรงบประมาณในระดับต้น ๆ เนื่องจากรัฐบาลให้ความสำคัญกับโครงการขนาดใหญ่ หรือโครงการระดับประเทศมากกว่าในระดับหมู่บ้าน

12.2.2 หมู่บ้านคำปลาหลายตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ประสบกับปัญหาภัยแล้งอย่างต่อเนื่อง จึงส่งผลให้การพัฒนาชุมชนทำได้ไม่เต็มที่

12.2.3 การประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นอาชีพที่พบว่าไม่มีความมั่นคงของรายได้ เนื่องจากการประกอบอาชีพขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ เช่น สภาพภูมิประเทศ ภัยธรรมชาติ เป็นต้น

13. ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะ

13.1 ข้อสังเกต

13.1.1 กลุ่มแม่บ้านชุมชนคำปลาหลาย ถือได้ว่ามีบทบาทในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมอย่างมาก เริ่มแรกราวปี พ.ศ. 2527 บรรดาแม่บ้านชุมชนคำปลาหลายรวมตัวกันเพื่อระดมเงินไปจัดซื้อสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นภายในครัวเรือนหมุนเวียนกันจนครบจำนวนสมาชิก เช่น สร้างห้องน้ำ ซัโง่ เครื่องครัว เป็นต้น ถือเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดแนวความคิดในการจัดตั้งร้านค้าชุมชนขึ้นมาในปี พ.ศ. 2528 เพื่อจัดซื้อสินค้าที่จำเป็นในการครองชีพมาขายให้แก่สมาชิกในราคาถูก จากนั้นกลุ่มแม่บ้านได้ขยายกิจกรรมมาจัดตั้งเป็นกลุ่มทอผ้าและตัดเย็บเสื้อผ้าขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2535 เมื่อชาวบ้านมีกิจกรรมที่เป็นอาชีพเสริมหลายอย่าง อาทิ เสื้อผ้าทอมือ จักสาน และผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ก็มีการขยายร้านค้าชุมชนให้เป็นกลุ่มศูนย์สาธิตการตลาดขึ้นในปี พ.ศ. 2540

13.1.2 ปัจจัยที่หนุนเสริมความเข้มแข็งอย่างมาก คือ การได้ผู้สนับสนุนจากภายนอกที่มีประสิทธิภาพ คือ นายแพทย์อภิสิทธิ์ ธารงวรังกูร ผู้อำนวยการโรงพยาบาลประจำอำเภออุบลรัตน์ ที่ผลักดันกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านคำปลาหลายมาอย่างต่อเนื่อง โดยปรับเปลี่ยนวิธีคิดและสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ชาวบ้านพออยู่พอกิน มีกินมีใช้ จากนั้นจึงมุ่งไปสู่การพัฒนารูปแบบอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนตามลำดับ

13.1.3 สภาพพื้นที่โดยรวมของชุมชนบ้านคำปลาหลายนั้นอาจจะเรียกได้ว่าแต่เดิมมีความรื้นแค้นค่อนข้างมาก แต่โครงสร้างชุมชนมีความเหนียวแน่น ทำให้ชุมชนเรียนรู้ในการรวมกลุ่มกันเพื่อเอาชนะสภาพความรื้นแค้นของธรรมชาติ และจากการที่ร่วมทุกข์ร่วมยากกันมา ทำให้เกิดเป็นความรักเอื้ออาทรต่อกัน และเมื่อได้ความรู้เชิงวิชาการจากวิทยากรภายนอก จึงทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาได้อย่างรวดเร็ว

13.2 ข้อเสนอแนะ

13.2.1 ชุมชนบ้านคำปลาหลาย มีนักวิจัย นักศึกษาเข้าไปวิจัยเป็นจำนวนมาก และสมาชิกในชุมชนต่างให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี จึงควรมีระบบการจัดเก็บ และสังเคราะห์งานศึกษา งานวิจัยที่มีอยู่แล้ว เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน และใช้เป็นตัวแบบในการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ

13.2.2 ชุมชนบ้านคำปลาหลาย มีความเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนเข้มแข็ง ศูนย์สาธิตเกษตรผสมผสานแบบยั่งยืนที่มีประสิทธิภาพ เพราะมีความพร้อมในด้านวิทยาการชุมชน ซึ่งปัจจุบันมีอยู่จำนวนหลายคน อย่างไรก็ตามในอนาคตมีความเป็นไปได้ที่จะกลายเป็นแหล่งรองรับการดำเนินงานอย่างเต็มรูปแบบ

14. บรรณานุกรม

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2540. บทสัมภาษณ์ ศ. ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

ประเวศ วะสี. 2542. เศรษฐกิจพอเพียงกับประชาสังคมแนวทางพลิกพื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

ประยงค์ ธรรมรงค์. 2546. รวมความรู้ประสบการณ์และแนวคิดของชุมชนไม่เรียง. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์.

มูลนิธิพัฒนาไท.2551. (1 ตุลาคม).บ้านคำปลาหลาย.(Online). Available URL: <http://pattanaathai.nesdb.go.th /PTFweb/>.

สุเมธ ตันติเวชกุล. 2544. เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินใต้เบื้องพระยุคลบาท. พิมพ์ครั้งที่ 6 . กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

สุนทร กุลวัฒนารพงศ์. 2544. เศรษฐกิจพอเพียงทฤษฎีใหม่. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชมรมเด็ก.